

Uus lastekaitseadus ootab rakendamist

Tõnu Poopuu

Sotsiaalministeeriumi laste õiguste juht

Riigikogu võttis 19. novembril vastu uue lastekaitseaduse. Vabariigi president kuulutas selle 27. novembril välja ja seega tuleb meil kõigil 2016. aasta algusest arvestada uues seaduses sätestatud põhimõtete ja kohustustega.

Lastekaitseaduse eesmärk on lapse õiguste ja heaolu igakülgne tagamine, olenemata sellest, kas laps kasvab bioloogilises peres, eestkosteperes, viibib hooldusel perekonnas või asenduskodus. Selleks sätestatakse selged lapse õiguse ja heaolu tagamise põhimõtted ning valdkondadeüleised tegevused lastekaitse korraldamisel. Lastekaitseadus kehtestatakse last väärtustava ning lapse arengut soodustava käitumise ja elulaadi kujundamiseks ühiskonnas. Seega ei puuduta uus lastekaitseadus pelgalt oma igapäevatöös lastega kokku puutuvaid spetsialiste, vaid mõjutab kogu ühiskonda.

Seaduse keskmes on lapse heaolu ja õiguste tagamine

Lapse heaolu ja õiguste tagamiseks on esmalt vaja mõista, mida tähendavad lapse õigused ja lapse heaolu. Lapse õigused on põhjalikud ära toodud ÜRO lapse õiguste konventsioonis ja inimõigustena Eesti põhiseaduses, lapse heaolu definitsioon riigisisises õigusruumis aga puudub. Lapse õiguste puhul piirdatakse uues lastekaitseaduses nelja peamise lapse õiguse sätestamisega, sest konventsiooni pole vaja ümber kirjutada, kuna see on meie õigusruumis otsekohalduv. Uues lastekaitseaduses sätestatakse, et lap-

Art 6 – Igal lapsel on sünnipärane õigus elule, ellujäämisele ja arengule.

Art 2 – Igal lapsel on õigus võrdsele kohtlemisele ilma igasuguse diskrimineerimiseta.

Art 3 – Kõigis lapsi puudutavates ettevõtmistes tuleb esikohale seada lapse huvid.

Art 12 – Igal lapsel on õigus iseseisvaks seisukohavõtuks kõigis teda puudutavates küsimustes ning õigus väljendada oma vaateid.

(ÜRO lapse õiguste konventsioon)

se heaolu on lapse arengut toetav seisund, milles lapse füüsilised, tervislikud, psühholoogilised, emotsionaalsed, sotsiaalsed, kognitiivsed, hariduslikud ja majanduslikud vajadused on rahuldatud.

Uue seaduse järgi on esmane vastutus lapse õiguste ja heaolu tagamise eest lapsevanemal või last kasvataval isikul ning endiselt tuleb lapse arengu ja kasvu loomulikuks keskkonnaks pidada perekonda.

Esimest korda sätestatakse Eesti õigusruumis, et asjades, mis puudutavad last, on oluline lähtuda lapse huvidest ja võimaldada lapsel avaldada oma arvamust. Sel teemal

kirjutasid Sotsiaaltöö 2013. aasta kuuendas numbris põhjalikult sotsiaalministeeriumi peaspetsialistid Signe Riisalo ja Elise Nikonov¹. Rõhutan siin samuti, et kõigi last mõjutavate otsuste tegemisel tuleb selgitada välja lapse huvid ning lähtuda otsuse tegemisel nendest kui esmatähtsast kaalutlusest. Arvamus tuleb välja selgitada iga lapse puhul, leides selleks tema vanust ja arengutaset arvestades sobiva viisi. Siiski ei saa otsustamine põhineda vaid lapse arvamusel, põhjendatud seisukoht kujundatakse kõiki asjassepuutuvaid asjaolusid koos hinnates. Juhul kui otsustamisel ei ole võimalik lapse arvamust arvestada, on oluline lapsele tema arvamusel mitteametustamise põhjuseid selgitada.

Seadusega keelatakse lapse igasugune väärkohtlemine

Eestis esineb siiani lubamatult palju laste väärkohtlemise juhtumeid, rahvusvaheliselt on Eestile ette heidetud, et kehtivas õiguses puudub sõnaselgelt kehalise karistamise keeld. Uue lastekaitseadusega sätestatakse, et lapse hooletusse jätmine, lapse vaimne, emotsionaalne, kehaline ja seksuaalne väärkohtlemine, sealhulgas lapse alavääristamine, hirmutamine ja kehaline karistamine, samuti lapse karistamine mis tahes muul viisil, mis ohustab tema vaimset, emotsionaalset või füüsilist tervist, on keelatud. Sellega astub Eesti nende riikide hulka, kes on lapse kehalise karistamise keelustanud.²

Riskide ennetamine ja valdkonnaülene koostöö

Sotsiaaltöö ajakirjas on riskide ennetamise olulisusest kirjutatud varemgi³. Ka laste ja perede arengukava 2012–2020 rõhutab, et lapse õiguste tagamiseks on vaja kindlustada laiaulatuslik ennetustöö kõigil tasanditel, suurendades seeläbi laste võimalusi elada kodus ning vajadusel saada kõige kiiremat

ja efektiivsemat abi. Riskide ennetamine on igati mõistlikum ja otstarbekam kui tagajärgedega tegelemine, see hoiab kokku nii inimressurssi kui ka raha.

Lastekaitseadus sätestab, et ennetamine hõlmab last ohustavate olukordade ja sündmuste võimalikult varast märkamist ja neile reageerimist, sealhulgas lapse arengu- ja käitumisprobleemide, kasvukeskkonnas esinevate probleemide ja väärkohtlemise tuvastamist ning lapse heaolu ja arengut soodustavate kaitsetegurite suurendamist. Sealjuures tuleb riigil ja kohalikel omavalitsustel välja töötada ennetusmeetmed, mis peavad lähtuma lapse vajadustest, toetama lapse ja teda kasvatavate isikute suhteid ja sotsiaalset toimetulekut ning olema kättesaadavad, õigeaegsed, tulemuslikud ja pikaajalise positiivse mõjuga.

Ka koostöö on lapse õiguste ja heaolu tagamisel väga oluline. Mitmed analüüsid on viidanud, et lapse heaolu ja õiguste tagamine on otseselt seotud spetsialistide koostööga. Analüüsides märgitakse, et Eestis ei ole hetkel see koostöö tõhus.

Koostöö olulisuse rõhutamiseks sätestatakse lastekaitseaduses, et kõik lastega töötavad institutsioonid peavad lapse õiguste ja heaolu tagamiseks tegema omavahel valdkonnaülel koostööd kõigi lastele suunatud meetmete planeerimisel, rahastamisel ja rakendamisel.

Laps vajab õigeaegset ja tulemuslikku tuge

Abivajav laps vajab märkamist ja toetust. Kehtiv lastekaitseadus juba sätestab kõigi kohustuse teavitada abivajavast lapsest. Samas ei selgita kehtiv seadus, milles täpselt seisneb lapse abistamine. Ka uus lastekaitseadus sätestab sama teatamiskohustuse. Lapse tulemuslikuks toetamiseks peab lapse abivajadus olema võimalikult põhjalikult hinnatud. Selleks nähakse seaduses ette, et lastekaitsetöötaja peab lapse abivajaduse

¹ Riisalo, S., Nikonov, E. (2013). Lapse parimast huvist lähtumise kohustus uue lastekaitseaduse eelnõus. *Sotsiaaltöö* 6

² <http://www.endcorporalpunishment.org/pages/frame.html>.

³ Edovald, T. (2011). Ennetustöö ja tõendus põhised sekkumised laste ja perede arengukava kontekstis. *Sotsiaaltöö* 4.

Tabel 1. Lastekaitse korraldus

Vabariigi Valitsus	Asjakohaste õigusaktide, eelnõude ja riiklike strateegiate väljatöötamine ning kestliku rahastamise tagamine.
Lastekaitse nõukogu	Riigi lastekaitsepoliitika eesmärkide seadmine ja nende elluviimiseks vajalike tegevuste koordineerimine.
Sotsiaalministeerium	Lastekaitsepoliitika väljatöötamine ja selle rakendamise koordineerimine. Lastekaitsemeetmete planeerimine ja arendamine. Lastekaitsetöötajate täienduskoolituse korraldamine.
Sotsiaalkindlustusamet	Kohalike omavalitsuste nõustamine, rahvusvahelise lapsemendamise korraldamine, riikliku ja haldusjärelevalve teostamine, lastekaitsetöötajate töönoustamise korraldamine. Lisaks hakatakse Sotsiaalkindlustusameti kaudu rakendada riiklikke tõendus põhiseid sekkumisi.
Maavanem	Riikliku järelevalve teostamine asenduskoduteenuse ja riigi rahastatava lapsehoiuteenuse osas.
Kohalik omavalitsus	Lapse õigusi ja heaolu tagavate arengukavade, programmide ja projektide väljatöötamine ning nende rakendamine. Jätkuvalt pakuvad kohalikud omavalitsused erinevaid lapsi ja peresid toetavaid teenuseid, toetusi ja muud abi.

Abivajav laps

Abivajav laps on laps, kelle heaolu on ohustatud või kelle puhul on tekkinud kahtlus tema väärkohtlemise, hooletusse jätmise või muu lapse õigusi rikkuva olukorra suhtes, ja laps, kelle käitumine ohustab tema enda või teiste isikute heaolu.

Kohustus abivajavast lapsest teatada on kõigil, kellel on teavet abivajavast lapsest. Teatamiseks tuleb helistada lasteabitelefonile 116 111.

ilmnemisel seda hindama ja vajaduse korral kaasama ka asjaomase spetsialisti (nt psühholoogi, sotsiaalpedagoogi, perearsti). Lapsele abi osutamisel peab toetavat meetet kohaldama viisil, mis parandab lapse ja last kasvatava isiku vahelisi suhteid. Lubamatu on abi andmisel lapse abivajadust suurendada ja/või lapse heaolu kahjustada. Rakendada tuleb võrgustikutööd, järgides

juhtumikorralduse põhimõtteid. Äärmiselt oluline on abi osutamisel välja selgitada lapse arvamus ning dokumenteerida see ja muu oluline informatsioon juhtumiplaanis. Sellele on viidanud ka Riigikontroll oma 2013. aastal avaldatud auditis.

Hädaohus last tuleb viivitamatult abistada

Hädaohus lapse puhul on abivajadus niivõrd akuutne, et ei ole aega põhjalikult hinnata lapse abivajadust – oluline on viivitamatu abistamine. Lastekaitse seaduse kontekstis tähendab see eelkõige lapse väljatoomist vahetu ohu olukorrast. Näiteks tulekahjust või veekogust välja toomine, ohtlikult vigastatud lapsele esmaabi andmine ja kiirabi kutsumine või politseile vägivallajuhtumist teatamine ning lapse eraldamine vägivaltsenud isikust.

Juhul kui lapse üleandmine seaduslikule esindajale ei ole võimalik (see esindaja on ise vigastatud, viibib eemal või on hädaohu

Hädaohus olev laps

Hädaohus olev laps on laps, kes on oma elu või tervist ohustavas olukorras, ja laps, kelle käitumine ohustab tema enda või teiste isikute elu või tervist. Hädaohus olevat last tuleb viivitamata abistada ning likvideerida selleks lapse elu või tervist ohtu seadnud olukord. Hädaohus olevast lapsest tuleb viitamata teatada hädaabinumbri 112.

põhjustaja), tuleb laps toimetada ohutusse tingimustesse selleks sobivat teenust osutavasse sotsiaal-, tervishoiu- või haridusasutusse (nt turvakodu, haigla vms) või lapse jaoks turvalise isiku juurde sõltuvalt lapse olukorrast ja vajadustest.

Teatud erandlikel juhtudel on vaja hädaohus olev laps ajutiselt perekonnast eraldada. Lapse perest eraldamise regulatsiooni annab 2010. aasta juulist kehtima hakanud perekonnaseadus, mille kohaselt saab last perekonnast eraldada ainult juhul, kui lapse elu või tervis on hädaohus. Sellisel juhul peab kohalik omavalitsus viivitamata esitama kohtule avalduse vanema õiguse piiramiseks lapse suhtes.

Perekonnaseaduse regulatsioonist lähtuvalt täpsustab lastekaitseseadus, et juhul, kui lapse ohtu sattumise on põhjustanud lapse hooldusõigust teostav isik või kui hooldusõigust teostav isik keeldub lapsele abi osutamast ja lapse jätmise perekonda võib ohustada lapse elu või tervist, võib kohalik omavalitsus või Sotsiaalkindlustusamet lapse kuni 72 tunniks perekonnast eraldada enne kohtumäärust. Sellisel juhul peab kohalik omavalitsus või Sotsiaalkindlustusamet 72 tunni jooksul hindama lapse abivajadust ja olukorda ning vajaduse korral pöörduma kohtusse hooldusõiguse või suhtlusõiguse piiramiseks perekonnaseaduses sätestatud alustel.

Seadusega sätestatakse selged ülesanded lastekaitse korraldamisel

Uus lastekaitseseadus sätestab lastekaitse korralduse ja annab osapooltele selged üles-

anded. Ühe olulise muudatusena luuakse kohaliku tasandi tegevuse toetamiseks riiklik lastekaitseüksus. Riik hakkab nõustama kohalikke omavalitsusi keerulisemate lastekaitsejuhtumite lahendamisel, kui omavalitsusel napib teadmisi või kogemusi.

Samuti hakkab riik sihipäraselt toetama lastekaitsetöötajate teadmiste ja oskuste parandamist. Nimelt kohustatakse sotsiaalministeeriumi korraldama lastekaitsetöötajatele regulaarset täienduskoolitust ning Sotsiaalkindlustusamet saab ülesandeks pakkuda kohaliku omavalitsuse lastekaitsetöötajatele supervisiooni (seaduses tööõnustamine).

Lastekaitsetöötaja ja lapsega töötav isik

Selleks et abivajavate laste ja nende peredega töötaksid oma ala spetsialistid, kehtestatakse seaduses lastekaitsetööd tegevatele ametnikele kindlad nõudmised: inimesel peab olema kõrgharidus ja erialane ettevalmistus

Lastekaitsetöötaja on Sotsiaalkindlustusameti, maavalitsuse või kohaliku omavalitsuse ametnik, kes täidab talle lastekaitseseaduse või muu õigusakti alusel pandud ülesandeid lapse õiguste ja heaolu tagamisel.

Lastekaitsetöötajal peab olema erialane ettevalmistus ja kõrgharidus. Hiljemalt kahe aasta jooksul teenistusse asumisest peab ta omandama sotsiaaltöötaja kutse spetsialiseerumisega lastekaitsele.

Lapsega töötav isik on oma töös või kutsetegevuses lapsega vahetult kokku puutuv isik, samuti isik, kes puutub lapsega kokku vabatahtlikus tegevuses, asendusteenistuses teenides, tööturuteenustel osaledes või praktikandina.

Siiski ei tule kõiki oma töös lastega kokkupuutuvaid isikuid pidada lastekaitseseaduse mõttes lapsega töötavateks isikuteks – silmas peetakse neid isikuid, kelle puhul ametijuhend, õigusakt või töö iseloom seda eeldab.

ning samuti peab ta kahe aasta jooksul pärast ametisse asumist omandama sotsiaaltöötaja kutse spetsialiseerumisega lastekaitsele. Kindlasti vähendab see ebaprofessionaalsete otsuste osakaalu ning suurendab objektiivsete ja teadmispõhiste otsuste hulka lastekaitstes.

Lastekaitseseadusega sätestatakse ka lapsega töötava isiku mõiste ning kehtestatakse piirangud lastekaitsetöötajana ja lapsega töötava isikuna töötamisel. Piirangute eesmärk on tagada, et lastega seotud kutsealadele ei pääseks töötama inimesed, keda on karistatud või kes on määratud sundravile inimkaubanduse, seksuaalse enesemääramise vastaste süütegude, prostitutsiooni- ja lastepornograafia seotud süütegude, raskete isikuvastaste süütegude, alaealise suhtes vabadusevastaste süütegude, perekonna ja alaealiste vastu või alaealise suhtes rahvatervisevastaste süütegude toimepanemise eest.

Seadus kohustab lapse õiguste ja heaolu tagamiseks teostama riiklikku järelevalvet

Riiklikku järelevalvet lastekaitseseaduse ja selle alusel kehtestatud õigusaktide nõuete täitmisel teostavad Sotsiaalkindlustusamet, maavanem, Tarbijakaitseamet ja kohalik omavalitsus. Selleks võivad nimetatud institutsioonid kohaldada korrakaitseseaduse § 30–32 ja 49–52 sätestatud riikliku järelevalve erimeetmeid. Näiteks võivad kohalikud omavalitsused lapse õiguste ja heaolu tagamiseks tulevikus siseneda valdusesse ja teostada selle läbivaatust. Seda muidugi juhul, kui on alust arvata, et valduses toimub lapse väärkohtlemine või lapse õigused

ja heaolu on ohustatud. Samuti võivad lastekaitsetöötajad isikuid küsitleda ja nende dokumente kontrollida. Vajadusel saab riikliku järelevalve teostamiseks kohaldada kutset ja sundtoomist.

Selleks et lastekaitsetöötaja ei peaks reageerima juba tekkinud ohule, vaid saaks seda ka ennetada, antakse kohaliku omavalitsuse ja Sotsiaalkindlustusameti lastekaitsetöötajale õigus valdusesse sisenemiseks ohukahtluse korral ohu väljaselgitamiseks. Ka sätestatakse seadusega kohaliku omavalitsuse õigus teha last kasvatavale isikule ettekirjutusi abivajava lapse kaitseks ja kohustada last kasvatavat isikut tegema koostööd lastekaitsetöötajaga.

Suur töö on tehtud, palju tööd ootab veel ees

Uue lastekaitseseaduse vastuvõtmisega on astutud pikk samm laste õiguste ja heaolu parema tagamise ning kvaliteetsema lastekaitsetöö suunas. Tänu väärivad kõik, kes on sellele kaasa aidanud. See ei olnud kerge ning see samm on nõudnud väga palju kompromisse.

Teha on veel palju, et seadus 2016. aasta alguses korralikult rakenduks. Sotsiaalkindlustusametis on juba alustatud riikliku lastekaitseüksuse loomise ja ettevalmistustega, see eeldab personali otsimist ja tööle võtmist, tööjuhendite ja -materjalide väljatöötamist. Samuti tuleb välja arendada lastekaitsetöötajate täienduskoolituse ja töö nõustamise (supervisiooni) süsteem. Seega tuleb 2015. aasta sama töörohke, kui seda on olnud kolm viimast aastat, mil valmistati ette lastekaitseseadust.

Infot laste ja perede heaolu toetamiseks mõeldud tegevustest ja palju kasulikke materjale leiab: www.sm.ee -> Eesmärgid, tegevused -> Lapsed ja pered